

СЕКЦІЯ ІСТОРІЇ

В.Є. ЗАДОРЖНИЙ, М.М. ВЕГЕШ

ЩОДЕННИК "ЩАСТЯ І ГОРЕ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ" В.ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО – ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

У жовтні 1938 р. Василь Гренджа-Донський почав писати щоденник, присвячений Карпатській Україні. Тоді він не являв собою чогось єдиного, цілого, завершеного. Проживаючи в Словаччині, складав докупи розрізнені записки і вирішив їх видати окремою книжкою під назвою "Мадярські звірства". Однак цього зробити не вдалося. Словаччина стала союзником Угорщини і Німеччини в роки війни і вихід у світ таких обвинувачувальних матеріалів міг, як вважали, зашкодити "братньому" союзові угорців і словаків. Не вдалося видати цю книгу і пізніше. Втративши всі надії, Гренджа-Донський повністю віддав себе роботі над художніми творами. В останні роки життя він працював над романом "Сини Верховини". В 1974 р. письменника не стало...

Після смерті батька дочка Зірка вирішила на свої кошти видати 12-томне зібрання його творів. У 8-му томі цього видання поміщено щоденник В.Гренджі-Донського "Щастя і горе Карпатської України". В передмові до нього упорядники тому й пишуть: "Ми раді, що, хоч із великим спізненням, – бо майже по 50-ох роках після цих історичних подій, – маємо можливість сповнити бажання автора й опублікувати його цінні матеріали". Мрія письменника здійснилася, але вже після його смерті.

Щоденник Василя Гренджі-Донського складається з двох великих за обсягом розділів, які доповнюють один одного. У першому – "3 великих днів Карпатської України" – описані події з 7 жовтня 1938 р., коли політичні сили краю виборили автономні права, до 15 березня 1939 р., коли закінчилося останнє засідання Сойму Карпатської України, на якому була проголошена незалежна держава і обрано президентом Августина Волошина. Автор у першому розділі щоденника детально описав прихід до влади А.Бродія, його арешт і позначення Прагою прем'єр-міністром А.Волошина, соціально-економічну і політичну діяльність обох автономних урядів. На сторінках цього розділу читач знайде великий фактичний матеріал про напади угорських і польських терористів, анти-українську діяльність проугорської "п'ятої колони". Письменник не зомовчує також конфлікти, які виникали в українському таборі.

В.Гренджа-Донський детально описав вибори і самі засідання Сойму Карпатської України. Він наводить наслідки голосування по всіх округах краю, не обминаючи жодного населеного пункту. Як відомо, із 92,5%

населення, яке взяло участь у голосуванні, 92,4% – проголосували за Українське Національне Об'єднання, яке очолював Федір Ревай. "Цим успіхом можемо бути горді, – пише В.Гренджа-Донський, – ніхто не сподівався, навіть крайні оптимісти не очікували такої перемоги. Скажіть тепер, будь ласка, чи після цього наш народ не є зрілим до державного життя?!". Перший розділ завершується вторгненням угорських гортистів у Карпатську Україну, коли "дикий азіят рішив брутально своїм брудним чоботом здавити вимріяну Волю".

Другий розділ щоденника – "Під чоботом окупанта" – присвячений трагедії Карпатської України та її мужніх захисників. Його хронологічні рамки охоплюють період з 15 березня до кінця серпня 1939 р., коли В.Гренджа-Донський емігрував до Словаччини. Цей розділ, фактично, обвинувачує звірства угорських гонведів та терористів над місцевим населенням. Знаходячись у тячівській тюрмі, а згодом у концтаборі Варюлопош, В.Гренджа-Донський скрупульозно записував свідчення військовополонених, причому робив це нелегально, ховаючись від адміністрації концтабору. У другому розділі поміщені матеріали, в реальності яких сучасний читач почне сумніватись. Однак, так воно було в дійсності. Самі за себе говорять назви свідчень – "Знищення в Кривій", "Мадярський вояк полоненому вибиває око", "Замордування учителя Дмитра Остапчука", "Знасилювання і морд жінок", "Маляри порють черева, щоб вилазили кишки", "Топлять січовиків живими в Тисі", "Штаба заліза до шиї січовика", "В державній лікарні в Кривій ранених розстрілюють кулями "дум-дум", "Гонведи грабують, штиком видовбують золотий міст із рота" тощо.

Неабияку цінність становить додаток до щоденника, в якому поміщено список загиблих січовиків. Він нараховує 116 чоловік (Для порівняння дивись: Стерчо П. Карпато-українська держава. – Львів, 1994. – С. 253–255).

В чому ж сила щоденника Василя Гренджі-Донського? Сила його в правдивому висвітленні подій. Він нічого не видумує, а пише все так, як йому переказували. "Щастя і горе Карпатської України" – це не стільки книга автора, як збірник споминів багатьох людей, які пережили радість і трагедію 1939-го року. І саме тому щоденник Василя Гренджі-Донського – цінне джерело для вивчення історії Карпатської України. В них історик наших днів може почерпнути для себе безліч фактів, яких не знайде ніде. Не випадково, що щоденник високо оцінив відомий історик Петро Стерчо. Говорячи про важливість щоденника, він писав: "Ці хронікерські записки мають більшу документальну важливість від якого небудь старовинного літопису, що на нього історики покликаються з повагою і достовірністю, бо писані вони кожного дня, коли ті події відбувалися, тому і відображені в них безпосередні враження".